

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΝΕΦ298 Τα comics ως λογοτεχνία: διαβάζοντας την αμερικάνικη, ευρωπαϊκή και ελληνική εικονογραφημένη αφήγηση

1. Εισαγωγή: Ενότητες, Στόχοι, Βιβλιογραφία

Κέλη Δασκαλά-Τμήμα Φιλολογίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Κρήτης**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σκοποί-Περιεχόμενα ενότητας

- Στόχοι μαθήματος-ενότητες
- Παρουσίαση βιβλιογραφίας

Περιεχόμενο-στόχοι παραδόσεων: Comics και λογοτεχνία

Η παρουσία των comics στο ελληνικό πολιτισμικό πεδίο, η ιστορία του μέσου γενικότερα, η σημειωτική (Roland Barthes κ.ά.) και η ανάγνωση, πώς η έννοια του σημείου επηρεάζεται από την υβριδική φύση του μέσου (λόγος/εικόνα), τα είδη των comics (mainstream/art-comics, comic strips, graphic novel, web-comic κ.λπ.), η διασκευή σε comics λογοτεχνικών έργων, οι αφηγηματικές δομές (σύγκριση Classics Illustrated, Graphic novels), πώς οι κομίστες αναπαριστούν τα λογοτεχνικά έργα, σχολιάζουν τις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες, τι αποσιωπούν, σε τι επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους.

Η μεταφορά σε comics λογοτεχνικών έργων

Τα τελευταία χρόνια η νέα αυτή τάση σημειώνει υψηλές σε νούμερα και ποιότητα επιδόσεις (και) στην ελληνική αγορά του βιβλίου (μεταφράσεις και ελληνικά γραφιστικά μυθιστορήματα). Οι κομίστες δεν μεταφέρουν μόνο δικά τους σενάρια. Εκδοτική επιτυχία σημειώνουν τα Graphic novels σε σενάριο παλαιότερων λογοτεχνικών κειμένων: από τις αριστοφανικές κωμωδίες, την *Οδύσσεια*, έως τα διηγήματα του Δημοσθένη Βουτυρά ή τα φανταστικά αφηγήματα των Καβάφη, Καρυωτάκη, Παπαδιαμάντη, Καρκαβίτσα, Ροδοκανάκη, Νίκου Νικολαΐδη.

Ερωτήματα

- Πώς οι δημιουργοί comics αναμετρώνται με τα λογοτεχνικά κείμενα;
- Ποια στοιχεία (περιεχόμενο, μορφή) διατηρούν, πώς μοντάρουν τις σκηνές, πώς σκιαγραφούν (σενάριο και εικόνα) τους χαρακτήρες, πώς αποδίδουν την σκηνογραφία ή την εποχή;

βιβλιογραφία

A. Μελέτες

- Roland Barthes, *Μυθολογίες, Μάθημα*, μτφρ. Χατζηδήμου Καίτη-Ράλλη Ιουλιέττα, Κέδρος Αθήνα [1970].
- _____, *Εικόνα-Μουσική-Κείμενο*, μτφρ. Γιώργος Σπανός, Πλέθρον, Αθήνα 1971.
- _____, *Απόλαυση-γραφή-ανάγνωση*, μτφρ. Αρχοντή Κόρκα, Πλέθρον, Αθήνα 2005.
- Ουμπέρτο Έκο, *Κήνσορες και θεράποντες*, μτφρ. Έφη Καλλιφατίδη, Γνώση, Αθήνα 1990.
- Αβραάμ Κάουα, *Εικονικά βλέμματα: Μεταμοντέρνα αφήγηση στα κόμικς, τον κινηματογράφο και τη λογοτεχνία*, Futura, Αθήνα 2002.
- Scott McCloud, *Understanding Comics: The Invisible Art*, New York 1993.
- _____, *Reinventing Comics: How Imagination and Technology Are Revolutionizing an Art Form*, 2000.

A. Μελέτες

- Πάνος Κρητικός –Εύη Σαμπανίκου, *Ιχνηλατώντας το φανταστικό: Τα ελληνικά κόμικς του φανταστικού 1978-2004*, Futura, Αθήνα 2004.
- Martin Barker, *Comics, Ideology and the Critics*, Manchester University Press, Manchester 1989.
- Πέτρος Μαρτινίδης, “Κόμικς”. *Τέχνη και τεχνικές της εικονογραφήγησης*, ΑΣΕ Α.Ε, Θεσσαλονίκη 1989.
- _____, *Συνηγορία της παραλογοτεχνίας, Υποδομή*, Αθήνα 1994.

A. Μελέτες

- Δημήτρης Μποκής, *Αντανακλάσεις της ελληνικής κοινωνίας στα ελληνικά κόμικς, 1991-2000*, (Μεταπτυχιακή εργασία), Παν/μιο Κρήτης, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Ρέθυμνο 2011.
- Γιάννης Σκαρπέλος, *Ιστορική μνήμη και ελληνικότητα στα κόμικς*, Κριτική, Αθήνα 2000.
- Σολούρ, *Τα ελληνικά comics*, Τόπος, Αθήνα 2012 [βλ. την αναλυτική βιβλιογραφία στο τέλος για τα κόμικς (ξενόγλωσση, μεταφρασμένη και ελληνική) και το Παράρτημα - αναλυτικός κατάλογος των ελληνικών comics εκδόσεων από το 1970-2010]
- Παρασκήνιο, *Ελληνικά Κόμικς* (Αρχείο ντοκιμαντέρ E.P.T.), <http://www.ert-archives.gr/V3/public/main/page-ssetview.aspx?tid=0000006733&tsz=0&autostart=0>

B. Άρθρα

(με τη σειρά που αναφέρονται στις ενότητες-παραδόσεις που ακολουθούν)

- Δημήτρης Μποκής, *Αντανακλάσεις της ελληνικής κοινωνίας στα ελληνικά κόμικς, 1991-2000*, (Μεταπτυχιακή εργασία), Παν/μιο Κρήτης, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Ρέθυμνο 2011.
- Γιάννης Σκαρπέλος, *Ιστορική μνήμη και ελληνικότητα στα κόμικς*, Κριτική, Αθήνα 2000.
- Σολούρ, *Τα ελληνικά comics*, Τόπος, Αθήνα 2012 [βλ. την αναλυτική βιβλιογραφία στο τέλος για τα κόμικς (ξενόγλωσση, μεταφρασμένη και ελληνική) και το Παράρτημα - αναλυτικός κατάλογος των ελληνικών comics εκδόσεων από το 1970-2010]
- Παρασκήνιο, *Ελληνικά Κόμικς* (Αρχείο ντοκιμαντέρ Ε.Ρ.Τ.), <http://www.ert-archives.gr/V3/public/main/page-ssetview.aspx?tid=0000006733&tsz=0&autostart=0>

B. Άρθρα

(με τη σειρά που αναφέρονται στις ενότητες-παραδόσεις που ακολουθούν)

- Στέφανος Μπεκατώρος, «Κοσμάς Πολίτης: ο γνωστός και άγνωστος μεταφραστής του Έ. Ά. Πόε», στον τόμο: Έδγαρ Άλλαν Πόε, *Αφηγήματα, Οι ιστορικές μεταφράσεις του Κοσμά Πολίτη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006, σ. 377-460.
- Στέφανος Μπεκατώρος, «Έ. Ά. Πόε: από την πλοκή του Θεού στην πλοκή της Ζωής και της Υπάρξεως», στον τόμο: Έντγκαρ Άλλαν Πόε, *Ο χρυσός σκαραβαίος*, Πατάκης, Αθήνα 2010⁵ σ. 107-247.
- Τα κεφ. 5 “Betting your Head, Getting Ahead” (106-132) και 6 “At length I would Be Avenged: 1845-1849” (133-159) στον τόμο: Scott Peeples, *Edgar Allan Poe Revisited*, ed. Nancy A. Walker, Twayne Publishers, New York 1998.

Β. Άρθρα

(με τη σειρά που αναφέρονται στις ενότητες-παραδόσεις που ακολουθούν)

- D. H. Lawrence, “Edgar Allan Poe” (April 1919) στον τόμο: *Critical Essays on American Literature*, G. K. Hall & Co., New York 1987, 91-101.
- D. H. Lawrence, «Έντγκαρ Άλλαν Πόου», μτφρ. Στέφανος Μπεακατώρος, *Δύο κείμενα για τον Edgar Allan Poe*, Ηριδανός 1985 [κείμενο του Lawrence από το βιβλίο του *Μελέτες πάνω στην Αμερικάνικη Κλασική Λογοτεχνία*, 1923]
- Τα τρία κεφάλαια: Osman Durrani, “Editions, translations, adaptations” / Martin Brady-Helen Hughes, “Kafka adapted to film” / Iris Bruce, “Kafka and popular culture”, στον τόμο: *A Cambridge companion to Kafka*, ed. Julian Preece, Cambridge University Press, Cambridge 2002, 206-246.

Β. Άρθρα

(κριτικές-κείμενα για Δημοσθένη Βουτυρά)

- Πέτρος Αλήτης, «Δημοσθένης Βουτυράς», *Γράμματα* (Αλεξανδρείας), τχ. 38 (1917)
- Γ. Βρισιμιτζάκης, «Δημοσθένης Βουτυράς», *Βωμός*, τχ. 2 (25.10.1918)
- Σωτήρης Σκίπης, «Δημοσθένης Βουτυράς», *Γράμματα* (Αλεξανδρείας), τχ. 41 (Οκτ.-Δεκ. 1919)
- Γρ. Ξενόπουλος, «Το διήγημα και ο κ. Βουτυράς», *Ο Νουμάς*, τα. 17, αρ. 699-702, (29 Αύγ., 5, 12 και 19 Σεπτ. 1920)
- Μ. Valsa, «Το νεοελληνικό πνευματικό κίνημα», *La Revue de l'Époque*, τχ. 11 (Νοέ. 1920)
- Λέων Κουκούλας, «Εξ αφορής της *Αρρωστημένης Ζωής*» *Μούσα*, τχ. 8-9 (1921) [=Τα έξι παραπάνω άρθρα συγκεντρωμένα στο «Επίμετρο» των *Απάντων*, τ. Β', εισαγωγή-επιμέλεια Βάσιας Τσοκόπουλος, Δελφίνι, Αθήνα 1999, σ. 449-532]
- Κώστας Παρορίτης, «Το πρόβλημα Βουτυρά», *Ο Νουμάς* τ. 21, τχ. 781 (1924), σ. 117-129 [=«Επίμετρο», *Άπαντα*, τ. Ε', Στάχυ, Αθήνα 2001, σ. 469-483]

Β. Άρθρα

(κριτικές-κείμενα για Δημοσθένη Βουτυρά)

- Στρατής Τσίρκας, «Ο διηγηματογράφος Δημοσθένης Ν. Βουτυράς», *Αλεξανδρινή λογοτεχνία* (1948), σ. 28-48.
- Νίκος Κατηφόρης, «Ο πρωτοπόρος Βουτυράς», *Το περιοδικό μας* (Πειραιάς), τ. 10, τχ. 4 (1959), σ. 235-237.
- Παναγιώτης Μουλλάς, «Εισαγωγή»: *Η μεσοπολεμική πεζογραφία. Από τον πρώτο ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1914-1939)*, τ. Α΄, Σοκόλης, Αθήνα, 1993, σ. 17-157.
- Βέρα Βασαρδάνη, «Δ. Βουτυράς. Πρωτοπόρος και άγνωστος», *Διαβάζω*, τχ. 297 (1992), σ. 51-55.
- Βέρα Βασαρδάνη, «Δημοσθένης Βουτυράς»: *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1900-1914)*, τ. Ι΄, Σοκόλης, Αθήνα 1997, σ. 280-322.
- Βέρα Βασαρδάνη, «Ελκυστική θεματογραφία», ένθετο «Επτά Ημέρες», *Η Καθημερινή* (8.11.1998), σ. 11-14.
- Παντελής Βουτουρής, «Ο Δημοσθένης Βουτυράς και το αστικό διήγημα: ένας ακόμη μύθος της κριτικής», *Ως εις καθρέπτην... Προτάσεις και υποθέσεις για την ελληνική πεζογραφία του 19ου αιώνα*, Νεφέλη, 1995, σ. 273-282.

Β. Άρθρα

(κριτικές-μελέτες για το έργο του Δημοσθένη Βουτυρά)

- Εύη Βογιατζάκη, «Ο ραγισμένος καθρέπτης του Μοντερνισμού και η πρώιμη νεοτερικότητα του Δημοσθένη Βουτυρά»: M. Rosseto, M. Tsianikas, G. Couvalis and M. Palaktsoglou (eds.), *Greek Research in Australia: Proceedings of the Eight Biennial International Conference of Greek Studies*, Flinders University June 2009, Adelaide, 574-587.
- Στυλιανός Αλεξίου, *Ελληνική λογοτεχνία. Από τον Όμηρο στον 20ό αιώνα*, Στιγμή, Αθήνα 2009.
- Τιτίκα Δημητρούλια, «Τα μαύρα διηγήματα του Βουτυρά», *Η Καθημερινή* (18.4.2010).
- Νίκη Λυκούργου, «Δημοσθένης Βουτυράς, “Παραρλάμα”. Ένας ήρωας στα ίχνη του Θεού», *Κονδυλοφόρος* 10 (2011), σ. 63-78.
- Κέλη Δασκαλά, «Οπτικοποιώντας το φανταστικό: το «Παραρλάμα» του Δημ. Βουτυρά», υπό έκδοση στα Πρακτικά του Συνεδρίου στη μνήμη του Βαγγέλη Αθανασόπουλου *Λογοτεχνικές διαδρομές* (ΕΚΠΑ Αθήνα 17-19 Ιανουαρίου 2013).

Γ. Comics-Graphic novels

(με τη σειρά που αναλύονται στις παραδόσεις)

- *A Midsummer Night's Dream* by William Shakespeare, "Classics Illustrated", # 87, Gilberton Co. Ink, New York 1969 (1951¹).
- Neil Gaiman-Charles Vess, *The Sandman: A Midsummer Night's Dream*, # 19 (Sep. 1990) [DC Comics].
- *The Gold Bug and other stories* by Edgar Allan Poe, "Classics Illustrated" # 84, Gilberton Co. Ink, New York 1964.
- *Ο Χρυσός Σκαρβαίος*, «Κλασσικά Εικονογραφημένα» # 1191, Ατλαντίς-αφοί Πεχλιβανίδη, Αθήναι [χ.χ.].
- Pedro Lopez-Edgar Allan Poe, "The Cask of Amontillado": *Graphic Classics*, v. 1, Eureka Productions 2006³, 106-116.

Γ'. Comics-Graphic novels

(με τη σειρά που αναλύονται στις παραδόσεις)

- *Metamorphosis* by Peter Kuper, Crown Publishers 2004 [και στα ελληνικά μτφρ. Νατάσσα Χασιώτη, επιμ. Παντελής Μπουκάλας Μπουκάλας, lettering Γιάννης Ζούμπας, Zoobus, Αθήνα 2007].
- David Zane Mairowitz-Robert Crumb, *Introducing Kafka*, Icon Books, 2006⁵, 39-56.
- Δημοσθένη Βουτυρά, *Παραρλάμα και άλλα διηγήματα*, Graphic novel των Δημήτρη Βανέλλη και Θανάση Πέτρου, Τόπος, Αθήνα 2011.

Γ. Άλλα ελληνικά comics-graphic novels

(Παράλληλα προτεινόμενα έργα)

- Αλ. Παπαδιαμάντη, *Η φόνισσα*, διασκευή της Ντ. Τσαρούχα (http://nikisforos.blogspot.gr/2010/12/blog-post_3306.html)
- Το *Γιούσουρι και άλλες φανταστικές ιστορίες*, Θανάσης Πέτρου-Δημήτρης Βανέλλης, Τόπος 2012 [Κ. Π. Καβάφης (1863-1933): "Εις το Φως της Ημέρας", Ανδρέας Καρκαβίτσας (1865-1922): "Το Γιούσουρι", Κ.Γ. Καρυωτάκης (1896-1928): "Ο ονειροπόλος", Πλάτων Ροδοκανάκης (1883-1920): "Κλεοπάτρας θάνατος", Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος (περ.1884-1956): "Ο Σκέλεθρας", Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911): "Υπό την βασιλικήν δρυν"].

Δ. Λογοτεχνικά έργα

- Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, *Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας*, μτφρ. Ερρίκος Μπελιές, Κέδρος, Αθήνα 2000.
- Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, *Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας*, μτφρ. Διονύσης Καψάλης, Άγρα, Αθήνα 2012.
- Έντγκαρ Άλλαν Πόε, *Ο χρυσός σκαραβαίος*, μτφρ. Μόσχα Μιχαλοπούλου, Γλάρος (χ.χ.)
- Έντγκαρ Άλλαν Πόε, *Ο χρυσός σκαραβαίος*, Πατάκης, Αθήνα 2010⁵.
- Edgar Allan Poe, «Το βαρέλι του Αμοντιλλιιάδου», μτφρ. Γ. Ι. Φουσαρά, *Νέα Εστία* 34 (1943), σ. 1413-6.
- Έδγαρ Άλλαν Πόε, *Αφηγήματα*, Οι ιστορικές μεταφράσεις του Κοσμά Πολίτη, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006 [=«Το βαρέλι του Αμοντιλλάδο», σ. 315-324].

Δ. Λογοτεχνικά έργα

- Έδγαρ Άλλαν Πόε, *Ιστορίες τρόμου*, πρόλογος-μτφρ. Νίκου Σημηριώτη, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1997 [«Το βαρέλι του Αμοντιλιάδο», σ. 29-37].
- Franz Kafka, *Η μεταμόρφωση*, μτφρ. Δημ. Στ. Δήμου, Ροές 2010.
- Φραντς Κάφκα, *Η μεταμόρφωση*, μτφρ. Βασίλης Τομανάς, Εκδοτική Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1996.
- Δημοσθένης Βουτυράς, *Άπαντα*, τ. Α'-Δ', επιμέλεια Βάσιας Τσοκόπουλος, Στάχυ, Αθήνα 1999// *Άπαντα*, τ. Ε', επιμέλεια Βάσιας Τσοκόπουλος, Δελφίνι, Αθήνα 2001.

Τέλος Ενότητας

Στόχοι μαθήματος και Παρουσίαση
βιβλιογραφίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

